

LYRIKA

LYRIKA ČESKÁ

V druhé polovině 14. století dochází k rozkvětu lyrické poesie; vznikají tu i nové thematické okruhy. Především je nápadný vznik a vzrůst lyrické poesie světské, zejména milostné, jež má místo tak významné, že její motivy pronikají i do lyriky duchovní. Pěstiteli této milostné lyriky byli hlavně příslušníci soudobé inteligence (studenti), ale zčásti to byla i poesie české šlechty; protože pak vedle skladeb psaných složitou formou máme dochováno i několik skladeb prostých, připomínajících píseň lidovou, lze soudit, že proces stále většího uplatňování lidových prvků v literatuře se nezastavoval ani před světskou poesií lyrickou. Vztah zde byl zřejmě oboustranný, neboť na druhé straně nacházíme později v lidové písni typické formy, které poukazují přímo k umělé lyrice staročeské a dosvědčují, že umělá lyrika staročeská působila na lidovou tvorbu. Zdá se, že prostředníkem tohoto vlivu byla i píseň duchovní.

Vedle poesie milostné a duchovní se ztrácí svým rozsahem píseň reflexivní a satirická; jsou však velmi příznačné pro pochopení společenských poměrů své doby, neboť se v nich odrážejí rozpory mezi šlechtou a měšťanstvem (*Píseň od pana Štemberka*) a mezi měšťtany a sedláky (*Sedláci*). Tato větev lyriky připravovala bojovnou poesií hušitské doby.

MILOSTNÁ LYRIKA

Milostné lyrické básně, jež se nám dochovaly z naší středověké literatury, pocházejí z druhé poloviny 14. a z první poloviny 15. století a zakládají se téměř bezvýhradně na představách a částečně i na terminologii, jakou vytvořila milostná lyrika provenzálská, totiž pojetí lásky jako milostné služby, úcta k ženě, ovšem urozené, patří ke znakům praveho rytíře, a projevem úcty je i milostná píseň.

Básně jsou stylisovány většinou jako monolog autora, jenž líčí city, jaké v něm vzbuzuje láska – zpravidla je to smutek a žalost způsobená nepřítomností nebo nepřístupností milé, úklady závistníků a klevetníků – a ujišťuje svou paní o své nezlomné věrnosti. Dialog nacházíme jen v písni *Noci milá* ve dvou posledních verších, a ve třech skladbách, jež patří k druhu zvanému „alba“ (svítáníčka) a líčí loučení milenců na úsvitě nového dne po noci spolu strávené (*Milý jasný dni; Přěčekaje všě zlé strážě; Šla dva tovarišě*); v albách jsou i prvky epické a v písni *Milý jasný dni* i dosti rozsáhlé líčení přírodní. Tato píseň je zajímavá i tím, že je dochována ve dvou verzích značně odlišných, třebaže obsahově úplně shodných; neustálenost jejího textu (svědčící ostatně také o značném rozšíření skladby) připomíná charakteristickou vlastnost novodobé poesie lidové. – Z ostatních skladeb zaujme píseň *Slovce M*, v níž je užito prostředku oblíbeného v pozdější milostné lyrice německé, totiž naznačení jména milé uvedením prvního písmene, a píseň *Ztratilát jsem milého*, jež se liší od ostatních tím, že v ní promlouvá dívka. Formálně nejvyspělejší a nejsložitější z milostné lyriky je *Závišova píseň* (*Jižt mne všě radost ostává*), jejíž autor používá vydatné symbolických přirovnání (orel, fénix, labuť, lev). – Nápěvy milostné lyriky se dochovaly jen zřídka (na pr. u písně *Dřevo se listem odievá*, zčásti i u *Závišovy písně*).

ZÁVIŠOVA PÍSEŇ

- Jižt mne všě radost ostává,
 jižt mé všě útěchy stanú.
 Srdce v túžebné krvi plavá:
 to vše pro mú milú žádnu.
- 5 Svýma zraky skrzě očko
 sílněť stříelé v mé srděčko,
 bydílímť u plamenněj túžě.
 Muoj život v túhách nemáhá:
 to vše jejie krása drahá
- 10 sílněť mě k tomu připúzie.
 Srdce bolí,
 sílně ve krvi plavaje
 i žádaje,
 žádná, tvé milosti, ač sě může státi.
- 15 Jáť nikoli
 živ nebudu na dlúžě
 v té túžě,
 kdyžť sě zmilitká neráčí smilovati.
 Túhať mě po nie, kdyžť na ni zpomenu,
- 20 div, žeť kdy nesplanu,
 omdleje v túhách stanu:
 já pro ni v mé mladosti žalostívě zahynu.
 Toť mé nešťestie, že byvše v radosti
 i mám smutka dosti
- 25 od nevěrně milosti.
 Ach, žalosti! Chodím smutný vzdýchaje pro mú nevinu.
 Jižt mé zpievanie
 přěstane nynie,
 pyčtež mne panny i vy, šlechetné panie,
- 30 žeť mi jest zahynúti pro milovánie.
 Sluněčko vzhodí,
 zářě vychodí,
 má zmilitká v mém srděčku vévodí,
 sílněť mi na mé mysli uškodí,
- 35 ač sě žádná nesmiluje.

Bych měl na všem světě koho,
 jenžt by mi pomohl túžiti,
 měl bych utěšenie mnoho,
 chtělť bych mu s věrú slúžiti.

- 40 Jakož fénix oheň nietí,
tu kdež chce svú mladost vzieti,
v ohniť vzhoří v silné moci:
takéž muoj kvietek žádúci
túžebný plamen horúci
- 45 v srdci nietí ve dne v noci.
Z mé mladosti
jenž srdci túhy přěji
a nesměji
pro zlých lidí strach nikomému zjeviti.
- 50 V tejt žalosti,
jenž ji nosím na útrobě
a ve mdlobě,
najkraššie žádná, pro tě mi zahynúti.
Zbožnýt má radost a já v túhách vadnu,
- 55 to vše pro mú žádnú;
sám sebú nic nevládnú,
juž pohřiechu nemámť nikdy nižádného utěšenie.
Toť jest má nůžě, ach hrozný osude,
ktož tebe nezbuđe,
- 60 tenť žalosti nabuđe.
V srděčku, žádná, pro tě já mám túžebné myšlenie.
Mého túženie
nemám umenšenie:
Pyč mne pověťrie, pyč mne všecko stvořenie,
- 65 karbunkulus, zafier i vše drahé kamenie,
slunce přestkvúcie
i vše na světě,
pyč mne lilium, pyč mne ruože i kvietie,
chceť mi má zmlitká mój živótek odjieti,
- 70 ač sě neráčí smilovati.
- Orel divnú vášni mievá,
své děti v slunce obrátí,
tuť je v té horkosti zhřievá,
davť jim v tu světlost hleděti.
- 75 Kterěz jasně vzieti nemóž
v slunce, toť sobě nespomóž,
ihned je z hniezda vyvrátí.
Takým orlem nazývám ji,
pro nižť srdcem v túhách lkaji,
80 strach mne, žeť mi život ztratí.

- Ach, mé očko,
 má útěcho, má radost!
 Pro světlost,
 již má najkrašší svietí, mosím túžiti.
- 85 Mé srdéčko
 sě leká bez přestánie
 spadenie,
 jakožto orlíček spadna, tuť mu jest strach mieti.
 Jakožto lev, když koli svým hlasem zúpie,
 90 své dietky vykúpí,
 ihnedť jich smrt odstúpi,
 já také boje sě smrti žádám promluvenie.
 Labuť, divný pták, zpievá umieraje,
 také já, smutný žák,
 95 umruť v túhách zpievaje
 pro mú milú žádnú, když sě neráčí smilovati nade mnú.
 Ach, auvech, má milá,
 již si mě umdlila!
 Ještě by mě od smrti vykúpila,
 100 by se mnú jedinké slovce promluvila.
 Slunéčko stkvúcie,
 ruože světlúcie,
 srdce i tělo dávaji v tvoje rucě,
 duši mú porúčěji bohu milému,
 105 ač mne neráčíš živiti.

1 *ostává* opouští – 2 *stanú* přestanou – 3 *túžebný* toužící – 4 *žádný* žádoucí, drahý – 7 *bydlím* jsem; *túha* žalost, zármutek – 8 *nemáhá* chřadne – 10 *připúzie* nutí – 14 *ač* jestliže – 18 *zmlitká* milá – 19 *túhat mě po nie* toužím po ní, rmoutím se – 21 *stanu* zahynu – 25 *milost* láska – 29 *pyčtež* litujte – 31 *vzchodí* vychází

36 *bych měl* kdybych měl – 39 *s věru* věrně – 40 *fénix* báječný pták egyptský, jenž se spalováním obrozoval; *nietí* rozněcuje – 41 *kdež* když; *mladost vziati* omládnouti – 42 *vzhoří* vzplane; *v silné moci* prudce – 48 *nesměji* neodvažuji se – 49 *nikomému* nikomu – 51 *jenž ji* kterouž; *na útrobě* na srdci – 54 *zbožný* bohatý, bohatě obdařený (láskou) – 59 *nezbude* nezavíjí se – 64 *pověřie* vzduch – 65 *karbunkulus* tmavočervený drahokam; *zafier* safír – 69 *odjieti* odejmouti

71 *vášeň* obyčej, choutka – 75 *vzřieti* vzhlednouti – 76 *sobě nespomóz* není mu pomoci – 80 *strach mne* bojím se; *ztratí* zničí – 89 *zúpie* zastená, zaře – 91 *jich odstúpi* od nich odstoupí – 94 *žák* student, klerik – 98 *umdlila* oslabila, učinila chorým – 99 *by vykúpila* bys vykoupila – 100 *by promluvila* kdybys promluvila; *slovce* slůvko – 102 *světlučí* zářící, zářivý – 105 *živiti* zachovati při životě

DŘEVO SĚ LISTEM ODIEVÁ

- Dřevo se listem odievá,
 slaviček v keřku zpievá.
 Máji, žaluji tobě
 a mécé srdce ve mdlobě.
- 5 Zvolil sem sobě milú,
 ta tře mé srdce pilú.
 Pila řeže, ach bolí,
 a tvójt budu, kdeť sem koli.
 Srdéčko, divi se tobě,
 10 jže nechceš dbáci o sobě.
 Tvá radost, veselé hyne
 pro tu beze jmene.
- Ačť bych já ji zmenoval,
 mnohýt by mě štráfoval
 15 a řka: Proč ty tak slúžíš?
 Čemu se milostí chlubiš?
 Neustavičný milovník
 jako u cesty hřepík:
 k čemu se koli pričíní,
 20 a tomu všemu uškodí.
 Ktoť sem, tenž nosímť pílu,
 jáť mám najkrašší milú,
 tět nikomu nepoviem,
 sámť ji s mým srdcéccem viem.
- 25 Viera vieř pomáhá:
 kdeť sú dva sobě věrna,
 on jí a ona jemu,
 nepoviedaj třeciemu.
 Mnohýt se rád honosí,
 30 ten tajemství pronosí.
 Ach, naň! Zlýť obyčejť jmá,
 nepřėjeť mu, ktoť jeho zná.
 Poniž on vás tak hanie,
 prosímť vás, panny i panie,
 35 přezdiec jemu „ruší nás“,
 vyscěrčmež jeho pryč od nás!

1 *dřevo strom* – 4 *mécé méť je* – 9 *divi se divím se* – 13: jestliže bych ji pojmenoval – 14 *štráfoval haněl* – 16 *čemu proč; milost láska* – 17 *neustavičný nestálý* – 18 *hřepík lopuch* – 19 *se pričíní přidá se* – 21 *pila starost* – 30 *pronosí prozrazuje* – 33 *poniž protože* – 36 *vyscěrčmež vystrčmež*

TAJNÁ ŽALOST

Tajná žalost při mně bydlí,
kdyžt' mi j.ie nelzě vídati.
Zlet bude, ačt' sě to prodlí,
nebudu-l' u nie bývati.

5 Bych pobyl u nie do roka,
zbyl bych smutka i všie nůzě,
netbal bych na zlého soka,
nechajžt' bydlí, ktož chce, v tůzě.

10 Nepaměti, tět' sě lekám,
byť mne ke škodě netáhla.
Rač pomnieti, za toť prosím,
tys mocně v mé srdce sáhla.

15 Jáť pomním jedinké slovo,
toť mi přišlo k utěšení,
za sto let v mém srdci novo,
potom do mého skončenie.

20 Srdceť sě nemož děliti,
kdežt' jest, tuť jest vši silú.
Pěkná, rač ustavična býti,
ač chceš slúti věrnú milú!

S šěrym očkem sokolíku,
tobět sem v tvú službu poddán!
Najmilejší andělíku,
ty si mého srdéčka pán!

1 *bydlí* je – 3 *ačt' sě to prodlí* potrvá-li to dlouho – 5 *bych pobyl* kdybych pobyl – 6 *zbyl*
bych pozbyl bych – 8 *bydlí v tůzě* má tesknost, žal – 9 *nepamět* zapomenutí – 13 *pomním*
vzpomenu si, pomyslím si – 16 *skončenie* smrt – 19 *pěkná* krásná – 20 *ač chceš* chceš-li

SLOVCE M

Srdce, netuž, nelzět zbýti,
pravímť cěle,
aniť sě jest lzě ukryti
již veselé.

5 Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
10 a v tomť sě znám.

Ač pod nebem jest stvořenie,
nerozomiem,
różě, jiný květ nic nenie,
toť směle diem.

15 Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
20 a v tomť sě znám.

Jestiť jí mílo slůžiti,
ač z milosti,
anať dá dobrým požiti
vždy v radosti.

25 Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
30 a v tomť sě znám.

Rač to v svém srdci zavřieti,
než bez smiechu,
ež mně jiné nelžě mieti
za útěchu.

35 Toť pravím: Za utěšenie
mněť v světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slovce M,
jenž panuje v srdéčku mém
40 a v tomť sě znám.

Tedyť poviem otevřěně:
V tvět službě sem!

Aniž změním do skončení
mé milé M.

- 45 Toť pravím: Za utěšení
mněť v světě milejšíe nenie,
a za toť mám,
než to mé milé slovice M,
jenž panuje v srděčku mém
50 a v tomť sě znám.

1 *netuž* nermut se; *zbýti* zbavit se, *pozbyti* – 2 *cěle* zajisté – 3-4 *ukryti sě veselě* před radostí se *ukryti* – 8 *slovice M* litera, hláska M – 10 *v tomť sě znám* k tomu se *příznávám* – 11 *ač jest jest-li* – 23 *požití* užiti – 33 *ež že* – 43 *skončení* smrt

JIŽ TAK VYMYŠLENÝ KVĚT

- Již tak vymyšlený květ
jako ruožě prokvítá.
Kdež ta ruožě prokvítá,
odtud mému srdci svítá.
- 5 Protož, milá radosti
i mé milé utěšení,
věziž, žeť již od tvé milosti
mé všecko pomyšlenie,
ačť sem nesměl pověděti,
10 ostýdaje sě tvé milosti.
Protož, milá, rač věděti,
žeť sem tvouj vždy v uostavnosti.
- Mnohokrát lidem k libosti
činím dobrú mysl sobě;
15 ač mi to na mysli nenie,
tohoť chovám při sobě.
- Ach, nešťastná žalosti,
bych tě věděl komu dáti!
Již tebe mám přieliš dosti!
20 Ujalas mě k své libosti.
- Žalosti, mníš, by moc měla,
že mě vždy chceš umořiti.
Byť jediná paní ráčila,
tať mi to muož zrušiti.

- 25 Ale onať snad tomu ráda jest,
že já smutný po ní tůžím.
Dnes to беру na svú vieru,
žeť jí nade všěcky slůžím.

1 *vymyšlený důmýslný, krásný* – 2 *prokvítá rozkvétá* – 7 *od tvé milosti* od lásky k tobě
– 9 *nesměl sem neodvážil* jsem se – 10 *ostýdaje se ostýchaje* se – 12 *v uostavnosti* stále, na-
trvalo – 18: *kdybych věděl, komu tě mám dáti* – 20 *ujalas mě* zmocnila ses mne – 21 *mmíš,*
by domníváš se, že (máš) – 24 *muož může*

PŘEČEKAJE VŠĚ ZLÉ STRÁŽĚ

Přečekaje všě zlé strážě
pujduť k milé hrdlo vážě.
Svuj kuoň pustím po dúbřavě,
sám s nie sědu rozmlůvaje.

- 5 Tiem zpíeváním, tiem voláním
ubudich tu krásnú paní.
Když sě j' ze snu probudila,
ke mně míle promluvila

- a řkúc: Brachku, čas jest vstáti!
10 Skuoroť bude již svítati.
Den sě blíží, ten já znaji,
všě zlé strážě vzhuoru vstávají.

- Již ptáčkové vzhuoru vstali,
vzhuoru vstavše zazpívali,
15 zazpíevavše pryč letěli,
mě smutného zde nechali.

- Rozlúčenie mezi náma –
klevetníčkóm radost dána!
Protož, milá, buďvaž věrna,
20 žádný zlý sok mezi náma!

1 *strážě strážce, strážný* – 2 *hrdlo vážě* nasazuje hrdlo – 6 *ubudich* vzbudil jsem –
10 *skuoroť* brzy – 19 *buďvaž věrna* (duál) buďmež věrni

NOCI MILÁ

Noci milá, pročs tak dlůha!
Po mé milé jest mi túha,
že mi s ní nelžě mluviti.
Komu sě mám utěšiti?

5 Již mé srdce bydlí v strasti,
v smutku, v túžebné žalosti.
To vše činí nebyvanie
u té najmilejší panie.

10 Milý bože, nedaj dlúžé
po mé milé býti v túžé! –
Brachku milý, nestyšť sobě,
nad jinét chci prieti tobě.

4: od koho mám pro sebe žádati útěchu – 5 *bydlí* přebývá, je – 7 *nebyvanie* že nebývá – 11 *nestyšť sobě* nestýskej si – 12 *prieti* přát

ŠLA DVA TOVAŘIŠĚ

Šla dva tovařišě
v jedno miesto tíšě.
Míle je přivítali,
dobrá slova dali.

5 Dobrá slova davše
dobře položili,
jednoho na rucě,
druhého na loži.

10 Tuť sta spolu hrála
do třetie hodiny:

Obrátiž sě ke mně
svým líčkem červeným.
Tohoť neučiním,
musíš pryč ode mne.

15 Již dennička zchodí,
musím pryč od tebe.
Jižť musím od tebe
s velikú žalostí.

20 Rač tě buoh žehnati,
muoj milý pane!
Skuoro-li sě vrátíš,
muoj milý pane?

Ját sě k tobě vrátím
na zelenú trávu,
25 ját sě k tobě vrátím
na každú hodinu.

1 šla dva tovařiše (duál) šli dva druhové (t. j. milenci) – 9 sta spolu hrála (duál) hráli si, milovali se – 15 zchodí (vzchodí) vychází

ZTRATILATĚ JSEM MILÉHO

Ztratilat jsem milého,
v tom srdci jediného.
Jměj sě dobře, srděčko!

5 Ztratila-lis milého,
pohledajž sobě jiného.
Měj sě dobře, srděčko!

Když tomu nelžě jinak zdieti,
musíme sě dobře jmieti.
Měj sě dobře, srděčko!

10 Ját sě, milý, dobře jmám,
na tě srděčkem zpominám.
Měj sě dobře, srděčko!

15 Bielá ruožě prokvítá,
mně nádeje nesvítá.
Jměj sě dobře, srděčko!

Natrhajme z ruožě květ,
milejší milý než vešken svět!
Měj sě dobře, srděčko!

20 Ach muoj milý, mocný pane bože,
jinak to býti nemuože.
Jměj sě dobře, srděčko!

Ktož mi o tobě co propovie,
srděčko mé velmi mútí.
Jměj sě dobře, srděčko!

25 Ach muoj milý převelmi zúfalý,
ne taks mi sľiboval před mú milú matkú!
Jměj sě dobřě, srděčko!

Ktož mezi námi to manželstvo zruší,
nesmiluj sě, pane bože, nad tú duší!
30 Jměj sě dobřě, srděčko!

Bóh tě žehnaj, má panno milá!
V mém si srdci sama jediná.
Jměj sě dobřě, srděčko!

7 zdiati učiniti – 13 prokvítá rozkvétá – 22 propovie poví – 23 múti zarmucuje

MILÝ JASNÝ DNI

Milý jasný dni, pročs tak ukvapil,
žes mi mého kľevetníčka zbudil?
A den své ustavenie jmá;
tu kdež milých dvě přebývá.
5 Všemohúcí pane bože, milý bože,
rač jich býti obú spolu strážě!

Od východa sluncě větříček věje,
a přes hory, přes doly sě chvěje.
Horyť ječí, lom sě tiší,
10 ptačstvo křičí, zvěř pospieší,
obádaje, znamenaje,
žeť má noc od nás odstúpiti.

Vyšlat jest krásná, jasná dennicě,
dalekoť mi u plano vyšla.
15 Tať mi pospiecháše od hor.
Všeckno stvořenie, lidský sbor
znamenaje vzhuru vstáti:
část sě náma, milá, požehnatil!

Jasný sě nám den ukazuje,
nebesať jsú sě zamodraly,
20 slunečnatá zář vychodí:
po němtě mě mé srdce bolí,
po tom najmilejšiem pánu!
Brachku milý, bychva sě my dva spolu objala!

- 25 Vyšlat' jest krásná, sličná paní,
 užaslat' se, viděla svítanie,
 řekla: Proč sva tak dlouho spala?
 Zarmútiloť se srdce její:
 vstaniť vzhóru, choti milý, radosti má,
 30 byť se nám žádná hanba nestala.

- Najmilejší, poslechni rady mé
 a umysliť ty pevně myslí své,
 byť se nám nezrušila milost
 pro toho klevetníka zlost.
 35 Žádnýť nevie, čoť on miení,
 slušieť se nám jeho vystriehati.

- V očit' klevetník s každým dobře jest,
 máť na svém srdci falešnú lest.
 Budiž muž, neb-li žena,
 40 byť jej každá mrzkost jměla!
 Bylť by každý tovařiš mój,
 ukrátiť by v mém srdci nepokoj.

- Ktožť ruší útěchu milých dvě,
 nedajž jemu bóh toho prospěchu!
 45 Po němt' mě mé srdce bolí,
 po tom najmilejšiem pánu.
 Všemohúci pane bože, milý bože,
 račiž býti obú nají strážě!

3 *ustavenie* řád – 9 *lom* hluk – 10 *pospieši* pospíchá – 11 *obádaje* větríc; *znamenaje* vnímajíc, poznávajíc – 14 *u plano* na plano, do prázdna – 18 *požehnati se* rozloučiti se – 24 *bychva se objala* (duál) kéž bychom se objali – 26 *užaslat se* ulekla se – 27 *sva spala* (duál) spali jsme – 33 *milost* láska – 43 *útěcha* potěšení – 48 *obú nají* (duál) nás obou

LYRIKA REFLEXIVNÍ A SATIRICKÁ

Vedle lyriky milostné představuje světskou lyriku poesie reflexivní a satira odrážející dobové poměry; od takovéto satiry vede vývojová linie k bojovné satirě období husitského. Pro tuto poesii jsou příznačné epické motivy, takže zde nejsou přesné hranice mezi lyrikou a epikou.

Bez dobových vztahů je z našich skladeb vlastně jen *Smrt*, stručné shrnutí běžných motivů o protikladu pomíjivého života a nevyhnutelné smrti (nechybí tu ani spor duše s tělem). – *Ptseň o Pravdě* podává kritiku soudobého světa, ale více než výtkami proti jednotlivým stavům, jež jsou ostatně málo určité, je pozoruhodná epickým rámcem, líčícím marné putování Pravdy po světě za trvalým sídlem.